

Przekłady literatury macedońskiej na język polski i polskiej na język macedoński za 2015 rok

Polish-Macedonian and Macedonian-Polish literary translations in 2015

Zofia Dembowska

Uniwersytet Śląski, Instytut Filologii Słowiańskiej, zofia.dembowska@gmail.com

Data zgłoszenia: 28.04.2016 r. — Data recenzji i akceptacji: 16.05.2016 r.

Abstract: The purpose of this article is to comment on Polish-Macedonian and Macedonian-Polish translations published in 2015. The main aim was the synthesis of the literature translated (5 works overall) and to reflect upon what types of challenges the translator faced and how successful the result of the work was. The second objective was an evaluation on what the pattern of the choices was and to analyse the purposes of choosing these particular positions from the vast literature resources of both countries. The main conclusion is that even though the literatures examined are not popular, new translations are regularly published and the choice is either literature that is modern and popular, or classical.

Key words: Polish-Macedonian translations, Macedonian-Polish translations, translation commentary, Polish literature, Macedonian literature.

Tematem niniejszego komentarza są przekłady literatury macedońskiej na język polski oraz literatury polskiej na język macedoński za rok 2015. Macedonia i Polska, jako kraje położone na dwóch odrębnych krańcach Słowiańszczyzny, charakteryzują się umiarkowanym stopniem wzajemnych interakcji, co dotyczy również przekładów literatur, niezmiennie jednak niemal co roku na rynku ukazuje się kilka nowych tłumaczeń. Przekład we współczesnym świecie zyskał status praktycznego wymiaru komunikacji międzykulturowej¹, lecz ze względu na duże oddalenie w sensie fizycznym (oraz do pewnego stopnia kulturowym)

¹ P. Bukowski, M. Heydel: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Kraków 2009, s. 37.

wzajemna znajomość kultur obu krajów, a raczej jej niedostatek, sytuuje literaturę macedońską poza kręgiem oczywistych zainteresowań Polaków i odwrotnie. Jak twierdzi Lech Miodyński², w interakcji polsko-macedońskiej praktycznie brak punktów styecznych — poza luźnym związkiem językowym i trwającymi od lat 50. XX wieku konsekwencjami przesiedleń słowiańskiej ludności egejskiej po wojnie domowej w Grecji, powiązanych już później pośrednio z kontaktami naukowymi i kulturalnymi. Jednakże znawcy i pasjonaci zajmujący się tematyką tłumaczenia z niniejszych języków regularnie dokonują nowych przekładów, przewyżczając trudności natury wydawniczej, edytorskiej i ekonomicznej.

W roku 2015 na język polski zostały przetłumaczone dwie macedońskie pozycje książkowe, co jest wynikiem zadowalającym, zważywszy na dość niewielki potencjał wydawniczy kraju, w którym powstał tekst oryginału. Obie książki reprezentują literaturę współczesną, która w Macedonii charakteryzuje się w znacznej mierze wysoką jakością i głębią przekazu, a autorzy poruszają tematy skłaniające do refleksji, społecznie ważne.

Pierwszą z nich jest wydana w oryginale w 2006 roku powieść pt. *Hrapieszko* (oryg. *Храпешко*, wydawnictwo Marop), autorstwa Ermisa Lafazanovskiego³. Macedoński autor urodził się w 1961 roku w miejscowości Kluz-Napoka w Rumunii. Obecnie jest pracownikiem Instytutu Folkloru im. Marko Cepenkova na Uniwersytecie Świętych Cyryla i Metodego w Skopje, a także członkiem Macedońskiego Stowarzyszenia Pisarzy oraz PEN Centre. Ma na swoim koncie 12 dzieł wydanych w latach 1992—2012. Jest uznanym pisarzem, zapraszany do udziału w wielu konkursach krajowych i zagranicznych⁴. Istotną rolę w wydaniu wspomnianej pozycji odegrało macedońskie Ministerstwo Kultury, które co roku ogłasza konkurs na finansowanie przekładów literatury macedońskiej na różne języki świata. W ramach tego konkursu sfinansowano przekład powieści Lafazanovskiego.

Powieść *Hrapieszko* nominowana była w 2006 roku do Nagrody Racina (Рациново Признание)⁵ oraz do międzynarodowej nagrody literackiej Balkanika⁶, przyznawanej podczas corocznych Targów Książki w Belgradzie — Lafazanovski zdobył drugie miejsce, dzięki czemu przekładem powieści zainteresowało się wiele europejskich wydawnictw, m.in. z Francji, Rumunii i Bułgarii. Pisarz inspiracje do napisania powieści zaczerpnął podczas pobytu w Szwajcarii, gdzie był obserwatorem wielu sytuacji wskazujących na różnice kulturowe między różnymi narodowościami. Swe obserwacje postanowił przenieść na karty powieści.

² L. Miodyński: *Kulturowe matryce semantyczne — wiersz macedoński w refleksji polskim i chorwackim*. „Przekłady Literatur Słowiańskich” 2011, t. 2, s. 27.

³ <http://www.dnevnik.mk/default.asp?ItemID=F47EDB187DCDFA479E6D522784A0770E> [Data dostępu: 10.03.2016].

⁴ <http://toczka.pl/ermis-lafazanovski-w-wydawnictwie-toczka/> [Data dostępu: 13.03.2016].

⁵ <http://star.utrinski.com.mk/?pBroj=2100&stID=70325&pR=5> [Data dostępu: 13.03.2016].

⁶ <http://magazynobsesje.pl/hrapeszko/> [Data dostępu: 13.03.2016].

Historia głównego bohatera rozgrywa się w XIX wieku, przy czym autor zadbał o niestandardową formę opisu, w której elementy historyczne mieszają się ze współczesnymi, przechodząc niekiedy płynnie w folklor.

Tekst obfituje w elementy humorystyczne, zagadki słowne oraz językowe łamigłówki, które, zachwycając swoją pomysłowością (i stanowiąc zapewne nie lada wyzwanie dla tłumacza), nie pozwalają czytelnikowi na znużenie lekturą. Nazwy własne oraz imiona bohaterów są nieraz tak zaskakujące, że powstał nawet artykuł naukowy na ich temat: *Nazwy własne w powieści „Hrapieszko”*, autorstwa Elki Jacevej-Ulczar⁷, doradcy naukowego w Wydziale Onomastyki Instytutu Języka Macedońskiego im. Krste Misirkova. Narracja powieści jest bardzo wyrazista, niekiedy zaburzająca logiczny ciąg przyczynowo-skutkowy, co czyni powieść wyjątkową.

Główny bohater wyrusza z Bałkanów do Europy w poszukiwaniu lepszych warunków życia. Zarabia na życie jako artysta, produkując wyroby szklane. Przez całe życie jednak nie potrafi przywyknąć do nowej kultury i obyczajów — nigdzie nie czując się jak w domu. Zasadność wyboru przez tłumaczkę — Anetę Sapetę — tego właśnie tekstu do przekładu potwierdza interesująca tematyka — z jednej strony przybliżająca specyficzną i jakże ciekawą kulturę obywatela Macedonii (przekład ma bowiem za zadanie uczynić zrozumiałą tożsamość Innego na tle jego własnego kontekstu kulturowego za pomocą języka odbiorcy), a z drugiej — ukazująca uniwersalność dylematów emigranta na obczyźnie, które są niezależne od kultury kraju pochodzenia. Według Paula Ricoeura sprawdzianem tożsamości bohatera jest tworzenie głębszego sensu z szeregu skomplikowanych zachowań ludzkich⁸, co przez większość czasu usiłuje uczynić bohater powieści.

Drugą pozycją, która w 2015 roku została przetłumaczona z języka macedońskiego na język polski, jest *Jak trzymać parasol bez ręki* (oryg. *Чадор без рака да го држи*), zbiór krótkich opowiadań autorstwa młodego macedońskiego pisarza — Branka Prlji. W rzeczywistości jest to wybór opowiadań, które oryginalnie zostały opublikowane w trzech macedońskich zbiorach wydanych przez wydawnictwo Goten: *Jak trzymać parasol bez ręki* (oryg. *Чадор без рака да го држи*), *Zwyczajne historie o niezwykłych ludziach* (oryg. *Приказни обични за луѓето необични*) oraz *Dla każdego coś, dla kogoś nic* (oryg. *За секого по нешто, за некого ништо*). Teksty zostały wybrane przez tłumaczkę — Zofię Dembowską — ze względu na ich interesującą formę, tematykę oraz zawarte w większości z nich elementy kultury macedońskiej, tak mało przecież znane polskiemu czytelnikowi.

Opowiadania Branka Prlji to krótkie, maksymalnie jednostronicowe historie z puentą. Dotyczą przeróżnych problemów życia w świecie współczesnym (od

⁷ Е. Јачева-Улчар: *Личните имиња во романот Храпешко*. W: *Културен живот* 3—4. Скопје 2006, s. 72—77.

⁸ P. Ricoeur: *O sobie samym jako innym*. Tłum. B. Chełstowski. Warszawa 2003, s. 290.

pogoni za pieniądzem i coraz szybciej uciekającym czasem, przez stosunki międzyludzkie, po członkostwo Macedonii w Unii Europejskiej). Ich lektura nie zajmie czytelnikowi więcej niż dwie — trzy minuty. Zaleca się przy tym czytanie po jednym opowiadaniu z samego rana, aby resztę dnia czytelnik mógł przeznaczyć na kontemplację poruszonego problemu, odniesienie go do własnego życia, zastanowienie się, na ile identyfikuje się z daną sytuacją. Jednocześnie we współczesnym świecie, w którym wszystko odbywa się w pośpiechu, to praktyczna forma tekstu, niewymagająca od czytelnika dużych nakładów czasowych. Wszystkie opowiadania — od abstrakcyjnych po prozaiczne — pobudzają do refleksji, zaskakując jednocześnie pomysłowością formy przekazu. Niektóre zaledwie dwuzdaniowe, inne rymowane czy tworzące graficzną formę zegara — cieszą oko i pobudzają umysł, wprawiając niejednokrotnie w osłupienie trafnością ujęcia myśli lub opisów sytuacji. Gry słowne, wieloznaczność, absurd, heterotypy⁹ i minimalizm — to cechy charakterystyczne autora, który poza pisaniem zajmuje się grafiką, w związku z czym szata graficzna oraz wszystkie ilustracje w zbiorze są także jego autorstwa¹⁰. Spore wyzwanie dla tłumacza stanowił również przekład elementów kulturowych należących do kultury prymarnej, a obcych odbiorcom polskim. W związku z wymienionymi cechami tłumaczenie tekstów stanowiło długi proces złożony z serii indywidualnych aktów. Kolejne wersje zmieniały swe formy po kilka razy, aż do uzyskania najwierniejszego oryginałowi brzmienia, jednocześnie wedle zaleceń Elżbiety Skibińskiej¹¹, poszerzającego wiedzę czytelnika o kulturze oryginalnej.

Z języka polskiego na język macedoński przetłumaczono w roku 2015 trzy dzieła: *Ferdydurke* Witolda Gombrowicza, *Ziarno prawdy* Zygmunta Miłoszewskiego oraz *Prozę* Brunona Schulza. Tłumaczem pierwszej z nich był polonista Filip Dimevski, a wydawcą — skopijski Beremot. Ta przetłumaczona na ponad 20 języków¹² (w tym na większość języków słowiańskich) powieść stanowi jedną ze sztandarowych pozycji literatury polskiej, nie dziwnego więc, że została wybrana przez tłumacza, który najwyraźniej specjalizuje się w klasyce, gdyż na swoim koncie ma już przekłady m.in. *Zniewolonego umysłu* Czesława Miłosa, *Powracającej fali* Bolesława Prusa czy *Krzyżaków* Henryka Sienkiewicza¹³. *Ferdydurke*, w której aspekty psychologiczne przeplatają się z filozoficznymi, a groteska z kreatywnym podejściem do świata, musiała stanowić nie lada wyzwanie zarówno dla tłumacza, jak i dla odbiorcy, który, aby wniknąć w jej klimat, powinien mieć na uwadze, iż książka ta została wydana tuż przed wojną. Jednakże

⁹ M. Lipiński: *Vademecum tłumacza*. Kraków 2000, s. 100.

¹⁰ <http://gotenpublishing.com/sorobotnici/branko-prla/> [Data dostępu: 5.04.2016].

¹¹ E. Skibińska: *Kuchnia tłumacza. Studia o polsko-francuskich relacjach przekładowych*. Kraków 2008, s. 15.

¹² <http://www.gombrowicz.net/Ferdydurke,1325.html> [Data dostępu: 6.04.2016].

¹³ <http://www.institutksiazki.pl/p,dla-tlumaczy-autor,15150,dimevski-filip.html> [Data dostępu: 6.04.2016].

chaos opisywanych wydarzeń, wraz z jednoczesnym usiłowaniem wpisania ich w schemat uporządkowanej formy mogą sugerować motyw wyboru tego dzieła do przekładu w tym czasie, jeśli przeanalizujemy sytuację polityczną Macedonii w tymże roku (antyrządowe demonstracje, zamieszki, afera podsłuchowa) oraz w latach bezpośrednio go poprzedzających. Ponadto struktury języka, frazeologia, semantyka aluzji, metafory i rzeczywistość pozaliteracka oddziałują na autora, jego percepcję i proces twórczy¹⁴, a zadaniem tłumacza jest jak najwierniejszy przekaz całokształtu czytelnikowi. Książka jest innowacyjna w swojej epoce, a niektóre słowa czy zwroty weszły po jej publikacji, przynajmniej czasowo, do powszechnego użycia w Polsce oraz w innych krajach, np. w Niemczech¹⁵. Czy tak się stanie również w Macedonii — czas pokaże, już teraz jednak można stwierdzić, iż tłumacz wykonał ogrom pracy, przekładając tekst niełatwy, pełen idiomów, zakorzenionych w kulturze polskiej powiedzeń, kolokwializmów, a nawet słownictwa używanego regionalnie, na polskiej wsi. Należy zwrócić uwagę na fakt, iż w literaturze macedońskiej nie odnotowano dotychczas dzieła w podobnym stylu, które zyskałoby równie dużą popularność. Wybór *Ferdydurke* podyktowany mógł być zarówno wspomnianą niszą literacką, jak i faktem, że dobrze wykonane tłumaczenie tego dzieła może przynieść tłumaczowi spore uznanie. Filip Dimevski najwyraźniej zastosował w swoim przekładzie metodę przekładu przede wszystkim na poziomie słów, dosłownego przekładu składni¹⁶, co w tym przypadku stanowiło strategię dobrą, pozwalającą na wierne oddanie formy oryginału, bez utraty znaczenia tekstu. Stosunkowo późny przekład dzieła można wyjaśnić dostępnością przekładu serbskiego¹⁷, wydanego w 4000 egzemplarzy¹⁸ w 1981 roku, zrozumiałego dla większości obywateli Macedonii.

Jeśli chodzi o przekłady literackie z języka polskiego na macedoński, szczególną uwagę poświęcić należy tłumaczeniu powieści *Ziarno prawdy* Zygmunta Miłoszewskiego (*Троука вистина*, wydawnictwo Beremot), dokonанemu przez Lidię Tanuševską. Druga część trylogii kryminalnej o Teodorze Szackim (pierwsza ani trzecia dotychczas nie została przetłumaczona na język macedoński) ma szansę spopularyzować literaturę polską w Macedonii, gdyż zalicza się do powieści poczytnych, trzymających w napięciu przez przeniesienie czytelnika w świat mrocznego morderstwa i rozwiązywania jego zagadki. Jednocześnie opisy miejsca akcji (Sandomierz) są barwne i obrazowe, dzięki czemu pozwalają zagranicznemu czytelnikowi wyobrazić sobie piękno Polski, a może i zaplanować wizytę, aby samemu się o nim przekonać. Młody polski autor zyskuje w kraju

¹⁴ A. Bednarczyk: *Kulturowe aspekty przekładu literackiego*. Katowice 2002, s. 21–22.

¹⁵ M.P. Markowski: *Czarny nurt. Gombrowicz, świat, literatura*. Kraków 2004, s. 54; http://www.corpse.org/archives/issue_5/critical_urgencies/borchar.htm [Data dostępu: 7.04.2016].

¹⁶ W. Benjamin: *Zadanie tłumacza*. Tłum. A. Lipszyc. „Literatura na Świecie” 2011, nr 5–6, s. 27–41.

¹⁷ W. Gombrowicz: *Ferdydurke*. Tłum. U. Radnović. Beograd 1981.

¹⁸ Tłumaczenie na język macedoński wydane zostało w liczbie 300 egzemplarzy.

i za granicą coraz większe rzesze czytelników, był również nominowany do kilku nagród, m.in. do Prix du Livre Européen (European Book Prize). To nagroda przyznawana od 2007 roku przez stowarzyszenie Esprit d'Europe. Jej celem jest promowanie literatury ukazującej różnorodność kultury krajów wchodzących w skład Unii Europejskiej¹⁹.

Ta sama tłumaczka zdecydowała się na przekład zbioru opowiadań Brunona Schulza pt. *Proza* (mac. *Митизација на реалноста*). Macedoński tytuł został zaczerpnięty z jednego z opowiadań wchodzących w skład zbioru: *Rozproszone zapiski krytyczne: Mityzacja rzeczywistości*. Ten awangardowy zbiór tekstów z pewnością nie należał do najłatwiejszych do tłumaczenia. Pełen surrealizmu, nawiązań do mitologii czy Starego Testamentu jest idealny dla czytelników wymagających, koneserów, których z pewnością wśród rzeszy miłośników literatury w Macedonii nie zabraknie. Przekład tego dzieła dość dobrze wpisuje się w kontekst słowiański. Proza Schulza była dotychczas tłumaczona na wiele języków (w tym, podobnie jak *Ferdydurke*, na większość słowiańskich). Po pozytywnym odbiorze przekładu na języki niesłowiańskie (z chińskim włącznie) nie należy się spodziewać błędnego odbioru, ze względu na pokrewne konteksty kulturowe. Trudno na tym etapie przewidzieć, czy macedońscy autorzy zainspirują się wspomnianymi dziełami. Na pewno jednak stanowią one uzupełnienie pewnych luk w literaturze rodzimej. Zbyt wcześnie również na opracowania dotyczące wspomnianych przekładów w macedońskich i polskich czasopismach naukowych²⁰, choć można przypuszczać, iż z biegiem czasu one się pojawiają.

Wybór tekstów do tłumaczenia z języka polskiego na macedoński podyktowany był zapewne chęcią poznania stosunkowo egzotycznej kultury oraz różnych trendów w jej literaturze, na co wskazuje duża różnorodność dzieł wybranych do przekładu. Ich publikacje spotkały się z żywym odzewem ze strony krytyków literackich, a wzmianki o nich pojawiły się w wiodących serwisach informacyjnych oraz gazetach. W 2015 roku przetłumaczone zostały głównie dzieła klasyczne, dzięki czemu macedoński odbiorca ma okazję zapoznać się nie tylko ze współczesną polską literaturą, lecz także z pozycjami, które weszły do kanonu lektur szkolnych.

Podsumowując, ze względu na fakt, że Polska i Macedonia znajdują się na przeciwnych krańcach Słowiańszczyzny, dzieląca te kraje odległość fizyczna ma wpływ na ilość interakcji pomiędzy nimi, a więc także na wzajemne zainteresowanie literaturą narodową. Jednakże wąska, lecz prężnie działająca grupa miłośników literatury niszowej podejmuje co roku starania, aby powstawały kolejne przekłady, często dokonywane na zasadzie wolontariatu, co jednakże nie rzutuje negatywnie na ich jakość, ponieważ tłumacze związani są z polsko-macedońskim

¹⁹ <http://instytutksiazki.pl/wydarzenia,aktualnosci,33512,polscy-autorzy-nominowani-do-prix-du-livre-europ%C3%A9en.html> [Data dostępu: 6.04.2016].

²⁰ Choć nie brak ich w Internecie (np. okno.mk, daily.mk, magazynobsesje.pl).

środowiskiem naukowym. Ponadto mimo opinii, iż aspekty kulturowe nigdy nie są w pełni przekładalne²¹, kultury branych pod uwagę w analizie krajów są czytelnikom przybliżane, nawet jeśli przekład w pewnym stopniu wiąże się z utratą. W popularyzacji tłumaczonych dzieł mogłaby pomóc zakrojona na szerszą skalę ich promocja, ponieważ o ile w Macedonii opisane książki są stosunkowo łatwo dostępne, o tyle w Polsce można je kupić głównie w sprzedaży internetowej.

Literatura

- Bałuk-Ulewiczowa T.: *Dzieje innych miłości, czyli o nieprzekładalności „bezwzględnej” w tekstach o wartości w sztuce*. W: *Polszczyzna a języki obce: przekład a dydaktyka*. T. 2. Red. W. Chłopicki. Kraków, Wydawnictwo Tertium, 2002, s. 31.
- Bednarczyk A.: *Kulturowe aspekty przekładu literackiego*. Katowice, Śląsk, 2002, s. 21—22.
- Benjamin W.: *Zadanie tłumacza*. Tłum. A. Lipszyc. „Literatura na Świecie” 2011, nr 5—6. Kraków, Instytut Książki, 2011, s. 27—41.
- Bukowski P., Heydel M.: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Kraków, Wydawnictwo Znak, 2009.
- Gombrowicz W.: *Ferdydurke*. Tłum. U. Radnović. Beograd, Nolit, 1981.
- <http://gotenpublishing.com/sorabotnici/branko-prla/>.
- <http://instytutksiazki.pl/wydarzenia,aktualnosci,33512,polscy-autorzy-nominowani-do-prix-du-livre-europ%C3%A9n.html>.
- <http://magazynobsesje.pl/hrapeszko/>.
- <http://star.utrynski.com.mk/?pBroj=2100&stID=70325&pR=5>.
- <http://toczka.pl/ermis-lafazanovski-w-wydawnictwie-toczka/>.
- http://www.corpse.org/archives/issue_5/critical_urgencies/borchar.htm.
- <http://www.dnevnik.mk/default.asp?ItemID=F47EDB187DCDFA479E6D522784A0770E>.
- <http://www.gombrowicz.net/Ferdydurke,1325.html>.
- <http://www.instytutksiazki.pl/p,dla-tlumaczy-autor,15150,dimevski-filip.html>.
- Јачева-Улчар Е.: *Личните имиња во романот Храпешко*. W: *Културен живот 3—4*. Скопје 2006, s. 72—77.
- Lipiński M.: *Vademecum tłumacza*. Kraków, Wydawnictwo EGIS, 2000, s. 100.
- Markowski M.P.: *Czarny nurt. Gombrowicz, świat, literatura*. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 2004.
- Miodyński L.: *Kulturowe matryce semantyczne — wiersz macedoński w refleksie polskim i chorwackim*. „Przekłady Literatur Słowiańskich” 2011, t. 2, s. 27.
- Ricoeur P.: *O sobie samym jako innym*. Tłum. B. Chełstowski. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003.
- Skibińska E.: *Kuchnia tłumacza. Studia o polsko-francuskich relacjach przekładowych*. Kraków, Universitas, 2008.

²¹ T. Bałuk-Ulewiczowa: *Dzieje innych miłości, czyli o nieprzekładalności „bezwzględnej” w tekstach o wartości w sztuce*. W: *Polszczyzna a języki obce: przekład a dydaktyka*. T. 2. Red. W. Chłopicki. Kraków 2002, s. 31.

Зофија Дембовска

Преводи на македонската литература во Полска и на полската литература во Македонија во 2015 година

Резиме

Статијата е обид за анализа на македонско-полските и полско-македонските книжевни преводи, видовите на избраните дела и причината за одредениот избор. Од македонски на полски беа предени 2 книги на млади, современи автори. Една од горенаведените е популарен роман, а втората — избор кратки раскази, понекогаш апстрактни и предизвикувачки за превод. Кога станува збор за полско-македонските преводи, 3 книги беа преведени, од кои 2 се класика на полската литература, а третата е детективска приказна од многу популарен, современ полски автор.

Клучни зборови: полско-македонските преводи, македонско-полските преводи, коментар на превод, полската литература, македонската литература.

Zofia Dembowska

Polish-Macedonian and Macedonian-Polish literary translations in 2015

Summary

The article analyses Polish-Macedonian and Macedonian-Polish literature translations published in 2015, their type and the reasons for their choice. From Macedonian into Polish, 2 publications of contemporary young authors were translated. One of them was a novel, the second being a set of short, sometimes abstract and translologically-challenging stories. In terms of Polish-Macedonian translations, 3 books were translated; all of them either Polish classical literature or popular works.

Key words: Polish-Macedonian translations, Macedonian-Polish translations, translation commentary, Polish literature, Macedonian literature.